

BIDASOALDEKO ZENBAIT BEREZITASUN

Bera, 1980-VII-31
Euskal Besten mendeurrena

Jose M.ª Satrustegi

Euskal festen sortzaile eta eragile izan zen d'Abaddie ospetsuaz mintzatu zaigu, oraintxe, Davant adiskide xuberotarra. Merezimendu haundikoa gure hizkuntza zahar bezain zokoratuaren egoera astinduz, plaza giroa sortu zion gizonaren lana.

Azpimarratu behar da, bertze alde, herrian izan zuen erantzun zaratatsu eta emankorra. Pizkunde itxaropentsuaren inarrosaldi sendoa, gau luze baten ondoreko egunsenti argia, jaiotza berriaren pareko erdiminen emaitza pozgarria. Amets ederregia, berezko loratze jorra gabea izan zela sinesteko.

Ez. Gauzak ez dira gehienez itsu mutuan mundura etortzen. D'Abaddie jauna ez zen Robinson Crusae baten antzera, nunbaiteko basagizon bakarti gertatu XIX.mendeko eusko-kulturaren eragin honetan. Ekintza guziek badute, gizonarekin batera, bere inguru; eta inguru horretan dira burubideak sortzen eta mamitzen.

Hasteko, Euskal-festak Iparraldean sortu ziren: ez ahanztu hori. Literatur mailako lehen iturriak xurgatu genituen mendialdean, noski. XVI. mendean Eiharalarreko erretor zen Etxepare argiak hantxe eman zigun, bertso eder eta jantzietan, guregana heldu izan den lehenbiziko liburu inprimatua. Liburu hau ez zen, gero, udaberri bateko ainara bakarra gertatu.

Hamazazpigarren mendean, bereziki, Iparraldeko idazleen eskola disdiratsu agertzen hasten da euskal idazleen izartegian. Axular-ekin hor dugu Lapurdiko izen kopuru aipagarria: *Etcheberri Ziburukoa*, *Hirigoyti medikua*, *Harismendy*, *Haranburu*, *Gillentena*, *Argaingarast* eta abar.

Bazter guzitan, ibiliz egiten da bidea, eta idazle hauek irakurtzeko ohitura sortu zuten herrian. Ez dut erranen baserritar guziek irakurtzen jakinen zutenik, baina Hegoaldean ez bezalako giroa zegoen garai hartan mugaz handik.

Hemeretzigarren mendearen erdi aldera hasi zuen d'Abaddiek Euskal festen ekintza eta 25 urtez ospatu ziren, honako hiru herri hauetan: hameka urtez Urruñan (1853-1863), hamairu urtez Saran, eta urte batez Donapaleun.

Duvoisin eta Vinson bezain izen ezagunak ibili ziren eratzailerean inguruan, eta J. B. Ellissamburu eta J. Oxalde bezalako olerkariak agertzen ziren sarituen artean. Erantzunkizun handia Hegoaldeko jarraitzeentzat.

Muga

Erresuma biren artean banatua dugularik gure Euskal Herria, Iparralde eta Hegoaldearen arteko muga da, alderdi honetan, Bera-ko herria. Hau da bereiztasun aipagarri bat. Honek giro izkutu bat sortzen du bizian: arrotzentzat muga izanik, bertakoentzat mugarik-eza.

Zaila da askatasuna maite duen txoriari airean mugak ezartzea. Bertako biztanleei bortz ajola zaie bideko mamu guzien itzala: bidez ibiltzerik ez dagoelarik, mendia da gizonaren irtenbide; egunez ezin badu, gauzez joango da.

Horrelako zerbait gertatzen da hizkuntzarekin. Nola egiten duzue 'kontrabandoa'? galdetu genion behin Arantzazuko misiolari batek eta biok Luzaideko gizon bati.

—*Euskaraz eta gauaz*, erantzun zigun berak.

Hizkuntza izan da, mendez mende, alderdi bien lokarria. Salatarriak inguruan izanik ere eta begiz ikusi, bihotzaren zirriturik izkutuenean gorde ohi ditu hizkuntza arrotzak asmorik ausartenak.

Mugazainek badakite hori, eta goarda euskaldun bat sartu zuten Donibane Garaziko jendarmerian. Bere egurrekoa badu zuhaitzak ezpalik gogorrena, buruhauste handiak ekarri zizkien bertakoei goarda euskaldunak. Behin eta berriz harrapatuak ziren, fraile baino lehen sukaldalari izandako jendarmerekin. Bide eta zoko guziak ongi ezagutzen zituen mugaldean hala nola 'ofiziokoan' urratsak. Zaila zen kontrabandoa egitea.

Sistema berriak asmatzera behartuak izan ziren gure gizonak, eta bai asmatu ere. Abere saldo handia eramatekoak ziren gau batez Hegoaldetik Iparraldera. Egunez ez zuten bakerik mendi horietan, helikoteroz jarraitzen bait zieten jendarmek.

Kontrabandoko abereak oihan beltzean sarturik, Baigorri, Urepel eta inguruko behor eta zaldiak bildu omen zituzten mendian, eta itzal gutxiko lepo batean elkartu.

Berehala, jendarmek bazekiten horren berri eta badoaz ilunabarrean bidera. Mugan bertan jabetu ziren saldoaz eta Donibane Garazi-ra jaitsi. Bitartean, inoren beldurrik gabe egin zuten beren lana baserritarrek.

Esnatze txarra izan zuten eguerdi aldean goardek, abereak ebatsi zizkietela ta, oihuka agertu zirelarik Donibanen baserritarrek.

Hizkuntza eta kultur giroan ere bere marka utzi du mugak. Frantsesaren kutsua nabari du han euskarak, Hegoaldean gaztelaniarena bezala. Ez da hizki edo letra batzuen ahoskatzeko modua bakarrik; hiztegia ere baten ala berztearen iturritik hartzen du gure hizkuntzak eta, joskera bera zenbat aldiz ez du trakestu aldameneko harremanen kutsuak!

Mugako herriek giza-izaera oso berezia dute. Bertan bizi arte ez nintzen ni horretaz jabetzen. Filosofia oso berea du frontierako baserritarrak. Bi uretako arraina. Bizi beharrak erakusten du hori.

Gerra delarik han edo hemen, ez da hain zaila Berako mutilarentzat Saran agertzea, eta Sarakoarentzat Beran sartzea. Euskal Herrian beti. Horrexegatik, Axular, Urdazubiarrak eta mugaz hegoaldekoa, Iparraldeko Saran egon zen erretor. Salamankako unibertsitat jakintza baliatu zuen, Lapurdiko idazleen eskolako euskara landuan. Ez dut uste, Urdazubin ala Saran, bere burua inoiz arrotz senditu zukeenik.

Ez da beraz harritzekoa, 25 urtez bere emaitza pozgarria Iparraldean eman zuen Euskal festen mogimenduak, Elizondo eta Bera, mugako herrietan bere jarraipena aurkitzea.

Bidasoa

Bidasoa ibaia, ez dakit zergatik, literatur giroko zerbait zitzaidan beti belarrietan. Ikastaroko urteetan izan nituen irakasleen aipamenak eta Bidasoa inguruan izan diren idazle espetsuak dabilzkit, mitogintzako salda gozoan, akuilari.

Sorgin ametsak ere ekartzen zizkidan burura Barojaren *Erlaiz Zalduna* irakurri ondoan. Pozgarri izan zen, nire gaztaroan, Bidasoa lehenengo aldiz ikusi nuen eguneko sentipena. Herri jakintzako sorgin, lamia eta antzinako gure jainkoen egoitzako arnasa sakona hartu nuela iduritu zitzaidan. Eta gaur bertan, ez da niretzat bertze ibaiak bezala.

Agustin Etcheberrik irabazi zuen Bera-ko Euskal-festetan bigarren saria. 'Deserturra' deitu zuen bere lana, eta soldadutza ez egitearren ihes joandako mutil baten herrimina adierazten du bertsoan. Sort-herriko ibaia eta mendiak ditu gogoan, azken hitzetan:

*"Ur-xirripa ez da galtzen nihoiz bere bidetik,
Ez eta ere harroka sarthua den menditik:
Hek bezala sorlekuaz amodio izanik
Zuhur denak kanta beza beti bere herritik"*.

Urak joan eta urak etorri bi erresumaren Erdiko ispilu beti, nork konda ditzake lurralde honetako gertakizunak Bidasoa ibaiak bezain ongi?

Frantziarekin ongi etorri, ezin Espaniarekin haserre agertu, ofizailki bietatik bait ditu bere urak oheratzen, bihotza duela beti euskaldun.

Bidez bide doa menditik itsasora, Nafarroatik Gipuzkoara, ezker aldean erresuma bateko lurak milikatuz, eskubiko saihetsean beste etsaiaren bularrak laztantzen dituela.

Bidasoa erreka zama astuna, bi nagusiren morrontza jasaiten bere buruaren jabe ez dela! Norenak dira zure amuarrainak? Norentzat dituzu zure ur garbien begirada xumeak?

Begietan duzu askatasun bakarra. Ez dizu inungo hormak alderdi bietako mendi maiteak ikustea eragozten. Eta gauez, mugazainengandik ihesi norbaiten hankak direlarik zure isiltasunaz baliatzen, ez diezu pasaporterik eskatzen, ez nun dabilten galdatzen. Zure begi argiek ez dute deus ikusi, zure ur kirikalarien bizkar gainean ez da salaketarako inorentzat susmo txarrik.

Zakurrak baldin badatoz, gizonak bialduta, herriko mutilaren odol erres-toa usainka, zuk diezu bidea mozten: ez dute zuregandik zakurrek ere fitxik usmatuko. Atzera doaz.

Zoritxarrez Euskal Herriarentzat, isiltasun horrek ez du inoiz, inon, hitz erdi bat atera; ez diozu kondaira luze horren orritxorik zure Ama Lurri ere belarrira murtxikatu sekula:

- Eta ez dugu aitamen berririk etxean.
- Haizeak eraman ditu arrea bortxatuen gaueko negarrak.
- Ezeztatu egin da anaia zaurituen mila gudutako odola.
- Bidean hilentzat nun otoitz eginik ez du gure herriak.

Egun batez, Shantell-errekak nunbaiteko ahotsa entzunarazi zizun arbasoen erranak errepikatuz, eta misterioz bete ziren bazter guziak. Antziñako uren zurrumurrua eta kobazulo guzien emari iluna mamiturik, ikusi zenituen 'Itzea'-tik zetorren oihu berrian.

Eta itzuli zinen, lehenbiziko aldiz zure bizian, leiho zulotik sudurrak sartzera. Euskaldunon izpiritua zen agure ilun baten luma zarkailduak berpizten zuen arnasa.

Pio Baroja-ri zor diozu egun horretan hartu zenuen zure biziko poza.

Euskal-festak

Hogeita bost urteko nekea gainean zaramaten Iparraldean d'Abbadie jaunak 1853an hasitako Euskal-festek. Donapaleu-ko emaitza, batez ere, oso eskasa izan zen 1877an. Hogeita bat lan aurkeztu ziren eta, Xuberoa bertsolari eta kantore arloan hain emankorra izanik, lehenengo saria Urruñako nekazari batentzat izan zen, eta bigarrena gipuzkoarrak eramen zuen.

Duvoisin kapitainak antza eman zion eta Salaberry xuberoarrari egindako gutun batean, hainbeste bertsolari on eman duen lurraldea oso motz geldit-

tu dela adierazten dio, nahigabe haundiarekin. Horrexegatik, behar bada bertze urte batez Xuberoan Euskal-festa hauek berritzeko erabakia zerabilten arduradunek buruan.

Gauzak bertze bide bat hartzera zihoazen ordurako. 1879ko festa haien ondoan, d'Abbadie jaunak egoera txarra sumatzen du Hegoaldeko eskualdunen artean, foruen zapalketa delata. Gure ohitura zaharrekin hainbat ikusteko bazuen horrek hizkuntzarekin, eta begiak Baztan-Bidasoa aldean kokatzen hasiak zituen antolakizun hauen aitak. Nola edo hala gure hizkuntza zaharrari zutabe sendoak ezartzea nahi zuen berak, eta ez zaio tokiaz ajola haundirik.

Bertze arrazoin bat ere bazuen gogapen hau aintzina eramateko orduan bere alde: 'Nafarroako Euskal Elkargoa' bere aldetik lanean ari zen, eta laguntza ona aurkituko zuelako uste osoa zuen. D'Abbadie jaunaren ustea ez zen ustela gertatu. Laguntza eta adiskide haundi batzuen euskaltzatasuna aurkitu zituen Iruñean.

Duvoisin ez zen kontent. Xuberoko bere plangintza hautsirik ikusten du, bat batean, eta Nafarroako asmoetan ez du gehiegizko itxaropenik. Bere ustez, Euskal festen azken urratsa izango zen. Ez dakit nik Bidasoa ibaian itotzeko beldurra edo zer zukeen. Xuberoko Salaberry-ri agertzen dizkio bere kezkek.

Denok dakigunez, Elizondoko ospakizuna Euskal festen heriotzerako ez baina, pizkunde eta indarbertze baterako bide gertatu zen. Bi izen ospetsu agertu ziren, bertzeak bertze, jaialdi horietan: Felipe Arrese Beitia, lehen sariaren irabazlea, eta J. M. Iparragirre.

Duvoisin bera ere pozik gelditu zen Elizondoko gertakizunarekin, eta hala agertzen dio Campioni: "*Vous, Navarrais, vous avez pris une initiative féconde; le Guipuscoa s'apprête à vous suivre; vous verrez la Biscaye s'émouvoir à son tuor. Gardez votre primauté. Qui sait ce que nous reserve l'avenir?*" (RIEV.1930, p. 360).

Hegoaldeko jaialdi honek Donostiako ospakizuna ekarri zuen atzetik, irailaren 7an. Bide onetik sartu ziren Iparraldeko haizeak gure artean, eta giro honetan eman zitzaien hasiera Berako festei.

Abuztuaren 2an suak piztu ziren kaleetan, ezkilak jo ondoan. Beste gar baten irudi ziren gure hizkuntza zaharraren berpiztu nahiean. Herriko mugak baino zabalago hedatuz, hots haundiko zerbaite munduari ematen zitzaiolako susmoa ageri zen karrika giroan.

Lehenengo eguna, abuztuaren hiru, etxekoentzat izan zen. Goizeko hamarretan, gaur eguneko eguerdi, meza nagusia. Bitor M.ª Perostena, bertako erretorea mintzatu zitzaien euskaraz, eta agintariei lagundu zieten hogeitau hiru dantzariak "Kordon-dantza" borobildu zuten gero, herriko plazan.

Gaur bazter gehienetan galduak diren bezperak abestu ziren arratsaldean, elizkizunaren atzetik 'aurrekua' dantzatzeko. Erromeriaren hasiera herriko plazan.

Badator, horrela, mendeurrena ospatzen diogun egun handia, abuztuaren laua. Makil-dantza eta danbolin soinu eman zieten Berako jendeek Iruñeko gizonen ongietorria. Bi izenen aipatuko ditugu: Hermilio Oloriz eta Arturo Campion.

Aipamen berezia merezi du aurrez-aurre ezarria zen Espāñako bandera haundiak. Bi burubide nagusi oihalaren ezker eskubi 'Biba Euskaldunak', alde batean, eta 'Biak bat', bestean. Bera eta Alzate elkartzen zituen adierazbidea. Osasuna eta ogian gatza, eskas direlarik dira bakarrik nabaritzen; ba ote zen auzo bien elkartasunean zerbait eskas? Gauza handia bezala, urte horretan behintzat, hiriburuko gizonen batasun anaikorraren berri ematen zaie ongietorriarekin batera.

Udako euria eta denbora txarra ez dira nunbait oraiko kontua. Altzaten antzara-jokua egin orduko euria hasi, eta segalariek ez zuten apustua egiteko aukerarik izan. Pilota partida ere ez zen bukatu.

Denbora txarrari aurpegi ona agertuz beren trebetasuna agertu adierazi zutenak bertsolariak izen ziren. Bertan sortutako Elicege anaiek, zortzira lerroko 127 bertso bota zuten berrogei minutotan. 1016ko lerrokada, beraz. Pedro Jose Elicege, Asteasuko errotari zen, eta Juan Kruz, bere anaia Oiarzun bizi zen. Dirudienez, ez zituen gaiak inork gogoan hartu, baina norbaitek bai kondatu.

Sariak

Bizkaitar bat izan zen Nafarroako Euskal-festan txapeldun. Felipe Arrese Beitia-ren "Ama Euskeriari azken agurrak" jaso zuen Elizondon lehenbiziko saria. "*Rien de vrai, de patriotique, de poignant, comme les larmes de sang de ce cantabre*", idatzi zion Duvoisin kapitainak D'Abbadie bere adiskideari.

Bi olerki aurkeztu zituen otxandioarrak Berako festetan: "*Euskeldun baten gogoraziñoak*" eta "*Gizonaren zorigatxa*". Tankera bereko bertsoan eginak dira biak eta esku bera dutela ikusten da. Behar bada horrexegatik sari batean sartu zituzten mahai burukoek. Lehenbiziko saria irabazlerik gabe utzi zuten, eta sari berezi bezala, Arrese Beitia-ren bi olerkientzat izan zen urrezko domiña.

Lehen erran bezala, zilarrezko saria Sarako Agoustin Etcheberrirentzat izan zen, "*Deserturra*" izeneko lanagatik. Arturo Campion agertzen da mahaiko idazkaritzan.

Ez naiz festako oroimenetan luzatuko. Bidasoa ibaiko urak mintza bitez. Gertakizun pozgarria euskararentzat apaindura egoki eta plaza-soineko berriz jantzita gure hizkuntza zaharra festara eraman zutenena.

Baina, gero zer?

Euskarak barne muinetan zuen harra, eta atzerakada haundia egin du ehun urte hauetan. Hegoaldean odol hustu zaigu Nafarroa, eta Iparraldean etorkizun gutxi ikusten diogu, ez bada egoera zeharo aldatzen.

Euskararen aldeko festak eta ehunurtemuga heriotz onaren lagungarri bertzerik ez dira izango, euskaldunok behingoan gure mintzaira erabiltzen ez badugu. Ofizialtasuna, telebista, egunkariak eta irratia behar ditu euskarak; bai noski. Baina, horiek ez dira lagungarri baizik.

Geuk salbatuko dugu euskara, ez ofizialtasunak. Euskara ahozkoakoa dabilen neurrian biziko da, eta egiten ez dugun neurrian hilen.

Bertze ehun urteren buruan ez dezatela erran, festa polit eta ofizialtasun amets ederrekin hiltzen utzi geniola gure arbasoan hizkuntza zaharrarri.

Hau da, euskaltzaleok, nere kezka. Barkatu.